

Ane A. Ferri*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, докторанд

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 09. 2020.
Прихваћен: 10. 11. 2020.

РЕНЕСАНСА У БОКИ КОТОРСКОЈ: КЊИЖЕВНО-ИСТОРИЈСКА СКИЦА

Овај рад представља приказ рефлексije ренесансе у Боки Которској у односу на новонастали прекид са традицијом средњег вијека, односно период препорода људског друштва који се дешавао са друге стране Јадранског мора, а којем су – због нераскидивих веза са Италијом – становници Боке Которске непосредно свједочили. До преображаја је дошло након развитка градова и успона грађанског сталежа, како у цијелој Европи – тако и у Италији и Боки Которској. Стабилан трговачки обрт и богатство створили су нови друштвени поредак који је баштинио тековине књижевности, умјетности и науке. Котор није заостајао за ренесансним центрима Италије, напротив – у XVI вијеку доживио је снажан културни успон током којег је посебно цвјетала књижевност. Хуманизам је изњедрио формално образоване ренесансне пјеснике. Посебно даровит био је Лудовик Пасквалић (1500–1551), због чега је наша намјера да осликамо портрет бококторског пјесника Пасквалића на подлози културно-историјских струјања XVI вијека, будући да је – када се говори о књижевном стваралаштву одређеног доба – неминовно смјештање писаца у одређени историјски оквир односно културни миље у којем су живјели и стварали.

Кључне ријечи: ренесанса, хуманизам, Котор, Бока Которска, Лудовик Пасквалић, поезија, XV–XVI вијек.

* ane.ferri@gmail.com

Стави прст у море и бићеш повезан са цијелим свијетом.

(Народна пословица)

Котор је током XVI вијека представљао неприкосновено књижевно средиште цијеле Боке Которске. Разлоге због којих се град са једне стране омеђен морем, а на другој страни Ловћеном – истакао условима за развој књижевности и писмености (у односу на друге градове који су такође чинили административне границе млетачке провинције) могуће је пронаћи у средњем вијеку. Још је тада Котор, због свог повољног географског положаја и умјешности свог становништва, представљао повезницу са западном цивилизацијом као главна извозна лука самосталних држава Зете и Србије према Медитерану, а уз то – био је отворен за културне утицаје и из залеђа и из приморских и прекоокеанских културних центара (Бојовић 2014: 95). Спретност грађана и домишљатост которске властеле резултирали су живом размјеном добара. „Которани су извозили стоку, сир, слану рибу, шкоранце из Скадарског језера, кожу, крзно, вуну, восак, али и сребро из српских рудника. Морским путем у Котор су долазили прерађени предмети из Италије, Француске, Фландрије, Њемачке, сукна из Млетака, Мантове, Вероне и посебно из Фиренце (Дабиновић 1934: 129).” Цвјетала је у Боки Которској, поред трговине и поморства, занатска дјелатност, а све заједно резултирало је акумулацијом богатства, неријетким путовањима и сусретима припадника разних култура и градова.

Након окончања владавине династије Немањића (1371), Котором господари угарски краљ Лудвик (1371–1384), а затим босански краљ Твртко I (1384–1391). Период од 1391. до 1420. године Котор проводи као самостална република. Због опасности од освајања града од стране Турака 1420. године, Которани добровољно, у складу са одлуком которског Великог вијећа, стављају градску управу под окриље Републике Св. Марка, уз услов да она чува старе которске привилегије стечене под Немањићима и нека аутономна права која је туђинска република све више ускраћивала (Луковић 1965: 19). Венеција је пожурила да што прије оствари своје право на которски простор. Њени интереси су на првом мјесту били: богат град са развијеном културом и управном структуром, добар стратешки положај на Јадранској обали, трговински интереси, стратешка позиција за продају соли континенталном залеђу, затварање пута Турској за даље ширење, добро заштићена лука у природном заливу са високим и неприступачним залеђем (повољним за повлачење војске, складиштење добара и одбрану), али и аспирације ка даљем ширењу на југ уз Јадранску обалу. Чињеница да је Котор добровољно затражио протекторат Млетачке Републике,

односно да се, бирајући између крилатог лава и полумјесеца, приклонио Венецији, био је разлог више да у самом граду не буде повода за страх од противљења млетачкој управи.

Захваљујући новополитички оправданим приснијим односима са „Serenissimom” (односно Венецијом) – једним од истакнутих италијанских ренесансних центара, али и градом са најјачом флотом и приматом на мору који му је омогућавао да лако контролише поморски саобраћај на Јадрану – и у Котору су цвјетали занатство, привреда и трговина, што је за посљедицу имало финансијско благостање као један од главних предуслова за развој хуманизма и ренесансе. Ренесансни Котор, као и њему слични италијански градови, био је познат по бројним занатлијама: ковачима, сабљарима, кожарима, ужетарима, кројачима, обућарима и др. Нарочито су се истицали златари (кујунције), надалеко чувени по инвентивности и квалитету свог рада, због чега је у Котору било чак 14 златарских радионица (Луковић 1965: 19).

Обнављању античке грчке и римске умјетности и других природних и друштвених наука које су користиле човјеку и направиле отклон од црквеног учења – допринијела је штампарска преса која је крајем XV вијека главни град Млетачке Републике претворила у центар штампарске дјелатности, а један од првих штампара био је Которанин Андрија Палташић. Стварању погодне културне климе, која је неопходан основ за развој писане ријечи, доприносило је и често присуство странаца у Котору. Најбројнији међу њима били су образовани Италијани: наставници, нотари, фармацеути и љекари, свјештеници, умјетници, занатлије и други. Они су у нову животну и радну средину са собом неизоставно носили дио културе поднебља са којег потичу, али и своје библиотеке. Приватне библиотеке за личну употребу налазиле су се у домовима образованих грађана вишег сталежа, а опште, намијењене ширем кругу читалаца, у манастирима. Забиљежено је како је гвардијан Петар Гизда 1440. године оставио Манастиру Св. Фрања на Гурдићу тридесет и три наслова међу којима је било и дјела класичне литературе (Бојовић 2014: 96). Издања Которанина Андрије Палташића (међу којима и дјела Вергилија, Тибула, Цицерона и др.) такође су нашла свој пут до бококоторских домаћих патриција.

Културним приликама у граду доприносила је Италија као непосредни сусјед, због чега је Котор био међу првим нашим приморским градовима који су, у знатно скромнијој и сведенијој мјери, баштинили тековине хуманизма и ренесансе. Са земљом на другој обали Јадрана, Котор се није могао мјерити ни бројем становништва ни достигнутом степеном цивилизације. Међутим, у главном граду Боке, почетком XVI вијека, по угледу на културну климу у

Италији (која је тежила да ослободи човјека и учини га неспутаним, за шта је главни предуслов било образовање), у манастирима су отворане мушке и женске основне школе, и то одвојене – за пучане и за племиће. Око 1500. године основан је женски фрањевачки самостан Свете господе од Анђела (S. Mariae Angelorum), у којем су школу похађале кћери племића, а пола вијека касније је и женски фрањевачки самостан Св. Крижа отворио врата за основно образовање кћери пучана (Луковић 1965: 21).

Током ренесансе је у Котору било много школованих људи – не само странаца, већ и домаћих, учених педагога, који су били су кадри „водити један факултет, а камоли средњу школу” (Ковијанић, Стјепчевић 2003: 48). О Которској граматикално-хуманистичкој школи нема много сачуваних изворних података. Недостају документа о овој образовној установи са почетка XVI вијека, али то никако не значи да она није тада радила. Научници вјерују да је привремена обустава рада била условљена кугом која је завладала градом 1503. године (Ковијанић, Стјепчевић 2003: 53). Међутим, зна се да је которска школа основана крајем XIII вијека, што нас доводи до закључка да су бококоторски ренесансни пјесници попут Лудовика Пасквалића образовање стицали у најстаријој оновременој свјетовној школи у земљи (поред дубровачке и задарске) (Ковијанић 2007: 71). Као и у другим европским градовима, она је више вјекова обједињавала наставу за основно и средње образовање. Међутим, крајем XV вијека прерасла је из ниже граматикалне у вишу средњу школу. Може се сматрати правом гимназијом за своје вријеме, јер је као средња виша школа (односно „пуна гимназија”) радила током XVI вијека и пружала свршеним ђацима знање које им је омогућавало да се без потешкоћа упишу на жељене факултете у Италији. Управо су стихови Лудовика Пасквалића у којима слави свог учитеља грчког и латинског језика јер му је подарио знање и о астрономији и астрологији (предмети који су се, по угледу на сличне школе на приморју, првенствено на школу у Дубровнику, изучавали само у вишој средњој школи тога доба) помогли научницима да препознају период када је нижа школа у Котору прерасла у лицеј (Ковијанић, Стјепчевић 2003: 51). Исти предмети изучавали су се у свим гимназијама (лицејима), па се тако, на основу сачуваних програма дубровачке школе, претпоставља да је Лудовик Пасквалић у которској школи, поред наведених предмета, изучавао и: реторику, филозофију, логику, етику, математику, музику (Ковијанић, Стјепчевић 2003: 53), као и граматику, поезију, стилистику и књижевност (Ротковић 1975: 111), а уз то су били обавезни – читање дјела класичних писаца, вјежбе састављања посланица у стиховима и бесједе на латинском језику. По једном од

каснијих школских законика из 1557. године, „учење је ишло до двадесете године живота” и, мада су ови подаци из година након Пасквалићеве смрти, Ротковић сматра да је, с обзиром на невелику временску дистанцу, оправдано претпоставити да је стање било неизмијењено и двије-три деценије раније (111). Школа је у доба обликовања ренесансног човјека (*uomo universale*) имала немјерљив значај. Она је пружала хуманистичко образовање и давала добру основу младежи древног града. Учитељи су се финансирали средствима која је издвајала општина, али и таксама које су плаћали родитељи ђака (Ковијанић 2007: 72). Били су хуманисти, учени италијански ђаци, добри познаваоци ренесансе доктрине, а неријетко и сами људи од пера.

Најцјењенији професор Которске граматикалне школе био је Лудовико да Понте. Најзначајнији пјесници ренесансног Котора су му, у духу хуманистичке културе, упућивали похвалне пјесме. Лудовик Пасквалић му је посветио највећи број сонета (чак пет) и једну латинску еклогу; биле су то пјесме на основу којих је могуће закључити да Понтану међу савременицима није било равног умом, умијећем и крепошћу. Которски учитељ је, по узору на своје италијанске колеге хуманисте, владао већином наука модерних за то вријеме, а которској младежи је предавао латински и грчки језик и књижевност, филозофију, метеорологију, астрономију и астрологију. Многи проучаваоци Пасквалићевог дјела сложили су се да бисмо свеобухватније спознали његов живот и у младости усвојене књижевне аспирације када бисмо могли да проникнемо у мистериозну личност Лудовика Понтана. Међутим, о њему се у научним круговима дуго писало са несигурношћу. Најранији покушаји аутентификације лика којег Лудовик Пасквалић у својим пјесмама назива „својим Понтаном” („*il mio Pontano*”) донијели су и прве нетачне наводе. За научнике Понтано је био испрва велики пјесник италијанског хуманизма Ђовани Понтано (*Giovanni Pontano*, 1426–1503) (Апендини 1811: 30; Љубић 1856: 240), а затим и Понтико Вируино (*Pontico Viruino*, 1467–1520) (Керблер 1916: 9), пјесник и аутор *историја* Британије и Италије. Ђузепе Прага је први научник који је сматрао да се мора радити о Которанину или барем о особи која је дуже вријеме у древном граду боравила и дјеловала (7–8). Упркос Прагиним наводима, а у жељи да се разоткрије мистериозна личност „путујућег магистра”, Пасквалићев пријатељ и професор поново је замијењен – овог пута Луиђијем да Понтеом (*Luigi da Ponte*, ?–1559) (Поповић 1961: 58–59). Међутим, педесетих година прошлог вијека, приликом проучавања судских и нотарских списа у Которском архиву, научници су дошли до значајних података о породици Лудовика Понтана.

Њима се поткрепљује Прагина претпоставка да је ријеч о Которанину, како се испоставило – блиском рођаку пјесника Пасквалића (Ковијанић, Стјепчевић 2003: 57–63). Упркос вриједном открићу, сплет невјероватних истраживачких неспоразума довео је до превида који је седамдесетих година прошлог вијека учео и о којем је писао Радослав Ротковић (111–112). Упркос истраживачким напорима, идентитет путујућег которског учитеља остао је сасвим неодређен све до 2018. године, а научници су своје тумачење мистериозне личности Лудовика да Понтеа неријетко завршавали ријечима: „Док се о Понтану не нађе још сигурних вијести, проблем његове личности остаје и даље отворен” (Пантић 1990: 17). Проналазак штампане италијанске збирке пјесама хварског пјесника Ханибала Луцића (1485–1553) (Лупић), који је био у пријатељским односима са Которанином Лудовиком Пасквалићем, потврдиће сумње да је цијењени хуманистички учитељ Понтано био Которанин.

Млади људи Боке Которске, синови патрицијских породица, по већ устаљеној пракси су, након средњег образовања које су стекли код куће, одлазили да универзитетско образовање стичу на италијанским факултетима – најчешће у Падови и у Болоњи. Одлазак на високе школе био је могућ захваљујући стабилности града Котора у погледу материјалног богатства које је било накупљено око властеле, али и захваљујући јаким привредницима, предузимљивим трговцима и надалеко познатим занатлијама. У раном XVI вијеку гласовити Универзитет у Падови већ је имао завидну традицију дугу три вијека¹; представљао је и зору златног доба, због чега је убрајан у најпрестижније универзитете у Европи. Баштинио је и рефлектовао дух класике и ренесансе. На њему су студирали млади људи који ће обиљежити и промијенити дотадашњи ток европске културе, науке, књижевности и људске историје – Коперник, Савонарола, Бембо, Тасо, али и которски ренесансни пјесник Лудовик Пасквалић. Међу познатим професорима посебно се истиче име научника Галилеа Галилеја (Ковијанић 2007: 70). Судећи према доступним изворима, примјетно је да је универзитет био подијељен на модул на којем се изучавало грађанско и канонско право и на модул на којем су се изучавале медицина, филозофија, теологија, граматика, дијалектика, реторика и астрономија. То су били предмети слични онима чије су основе већ у вишој граматикалној школи савладали младићи из Боке, због чега су се поједини међу њима неријетко истицали у ученом свијету, а њихова

¹ Основан је 1222. године, када се група студената и професора са Болоњског универзитета одвојила и преселила у Падову, са намјером да оформи нову високошколску установу.

имена се и данас могу наћи на почасним каменим плочама и у писаним историјама Падованског универзитета.

По свршеним студијама, младићи из Боке Которске су се најчешће враћали у своје родно мјесто, а затим су и живјели у складу са оним што су проживјели у Италији (тада колијевци ренесансе), мијењајући примарно себе, али и, посљедично, начин живота својих суграђана. Тако се у Котору стварала атмосфера која је погодовала развоју стила живота, облика културе и нових идеја и струјања, који су у Италији, у центру античке баштине, на раскрсници човјечанства – обиљежени појмом препорода односно *ренесансе*.

Први ренесансни писци старога Котора јавили су се на прелазу из XV у XVI вијек и њихова дјела, као ни подаци о њиховом животу, најчешће нијесу сачувани или су оскудни; због тога су сви сачувани веома драгоцјени. Најистакнутији међу њима био је Бернард Пима, припадник старе, познате которске племићке лозе. И он је, попут многих својих суграђана, студентске дане провео на неком од италијанских универзитета. Тамо је стекао за то вријеме почасну титулу пјесника овјенчаног ловоровим вијенцем (*poeta laureatus*) на римском Капитолу, што је потврда да је био цијењен међу својим савременицима. О његовом животном путу зна се веома мало, толико да није тачно утврђена година рођења, док се 1517. година узима за годину пјесникове смрти. Постоје подаци који указују на то да се у литератури његово име биљежи од 1496. године. Ништа од његовог књижевног легата није сачувано, осим неколико похвалних латинских стихова које је упутио Венецијанцу Д. Паладију. Палади је кратку пјесму под називом *Bernardi Pime Delmatea Tetrastichon in laudem Domici Palladii Sorani* штампао 1498. године, на крају своје збирке латинских састава (Пантић 1990: 4). Поред наведених стихова, за Пимом је остао епитаф у којем наводи да завјештава „голу душу Христу, а трошне удове земљи” (Пантић 1990: 4). Ова два стиха ренесансни пјесник је још за живота дао да се уклешу на гробницу у Цркви Св. Марије (Колеђата) у Котору, гдје се и данас могу видјети. Свакако, ова књижевна заоставштина није довољна да би се о његовом пјесничком умијећу могло и смјело закључивати; познато је једино да се, попут других хуманистичких пјесника, својих суграђана, надахњивао Цицероновим језиком и дјелима. Међутим, какав је пјесник био Бернард Пима данас непосредно знамо захваљујући Лудовику Пасквалићу, који је у својој првој објављеној збирци пјесама сачувао пјесму свог оца Фрања Пасквалића (такође пјесника) под називом *Nella Morte di M. Bernardo Pima. Del 1508* (Paschale 96), спјевану поводом Пимине смрти. У њој старији Пасквалић свог савременика назива „божанственим гласом” („quella voce diva”) који

је „оставио земљу земљи, а име свијету” („Lasciando Terra, à Terra; al Mondo, il Nome”) (Paschale 96). Годину 1508, која се нашла у наслову пјесме, Мирослав Пантић сматра годином када је Пима себи саградио гробницу, а не годином пјесникове смрти (4).

Други пјесник ренесансног Котора којег је вриједно споменути припадао је црквеним круговима. Трифун Бизанти (1460–1540), доктор права, филозофије и теологије, био је – према писању М. Пантића – одређено вријеме архипрезвитер которског капитола, а папа Леон X именово га је 1513. године за которског бискупа (4). Упркос духовним пословима, Бизанти је у себи његовао ученост, склоност ка класичним студијама и љубав према елеганцији латинског језика. Предавао је латинску и грчку књижевност на универзитетима у Болоњи и Перуђи (Ковијанић 1953: 58), а обављао је и посао библиотекара моденског надвојводе. У својству бискупа присуствовао је деветом (1514) и дванаестом (1517) засиједању Латеранског концила. Надахнут ренесансном обновом ученог латинског језика (који се у међувремену битно промијенио), Бизанти је размјењивао епистоле са својим пријатељем, кардиналом Домеником Гриманијем, као и са патријархом Аквилеје – писао је о најезди Турака на сусједни Дубровник. С намјером да остатак живота посвети класичним студијама, Бизанти се одриче бискупске части (1532. године) и живот проводи у изучавању и контемплацији.

Свјетску су славу – како у духовним, тако и у свјетовним круговима – стекла браћа Вицко и Доменико Бућа, такође припадници старе властелинске породице из Котора. Доминиканци по опредјељењу, били су познати по својим проповиједима и дјелима из области теологије којима су демистификовали бројне догме католичанства. Њих је у свом познатом хуманистичком говору на латинском језику *О подријетлу и згодама Славена*, који је одржан 1525. године на Хвару а седам година касније објављен у Венецији, споменуо савременик Винко Прибојевић, хварски доминиканац, уврстивши их међу најзнаменитије људе са наших простора који су „гласовити због свог књижевног рада” (15). О ораторству браће Бућа се у свом дјелу похвално изјаснио и Сплићанин Јеролим Кавањин (Пантић 1990: 5).

Вицко Бућа (1475–1550) био је проповједник и писац теолошких списа. Са пунољетством је приступио доминиканском реду. На Универзитету у Болоњи стекао је звање доктора теологије. По повратку у родни град живио је у Манастиру Св. Николе. У Котору је вршио дужности наставника магистра граматике у Которској гимназији, приора, провинцијала, замјеника провинцијала и старјешине самостана Св. Николе; често је путовао у Рим по службеној дужности, а и у другим

приморским градовима је, по позиву, у разним пригодама држао говоре. Вицко Бућа је писао дјела црквеноправног садржаја, у којима је неријетко критички тумачио теолошке текстове. Данас су позната: *Expositio super epistolas Pauli*, *Expositio super Cantica Canticorum*, *Sermones quadragesimales* и *Sermones de sanctis* (Красић). Други његови радови су штампани по страницама туђих књига које је он прегледао и оцјењивао. Његово најпознатије дјело – *Opus de Conciliis*, познато и под насловом *Liber conciliorum*, добило је одобрење да буде штампано и заведено је 1524. године у службена документа доминиканског реда; међутим, данас га није могуће консултовати. Вјерујемо да се, нажалост, због протока времена загубило. Надамо се да ће будући истраживачи имати више среће.

Познатији од свог брата Вицка био је Доминик Бућа (1480–1560). И он је, по угледу на старијег брата, по опредјељењу био доминиканац. Вршио је дужности приора Манастира Св. Николе у Котору, истицао се у проповједништву и био је професор теологије. Његова су дјела штампана и у њима се, поред ауторових, у складу са хуманистичким духом, налазе и текстови његових пријатеља који су хвалили и њега и његово књижевно умијеће (у ренесансно вријеме се похвала сматрала наградом за врлину – „*laus virtutis est preemium*”) (Пантић 1990: 6). Најцјењеније дјело Доминика Буће представља егзегезу седам покајничких псалама, а пријатељи су га, због рјечитости и оштрине духа исказаних у ђелу, сматрали даровитијим и од Цицерона (Пантић 1990: 7). Назив овог дјела је *Веома пробрано и корисно тумачење седам покајничких псалама са излагањем њихових назива и са додатком молитве коју треба рећи на крају појединих псалама* (1531). Друго дјело представља четири спиритуалне пјесме из Новог завјета које, је по угледу на хуманисте, сакупио угледајући се на „мирисно цвијеће учених писаца” (1537) (Пантић 1990: 7). Треће дјело, како се може наслутити из наслова, представља *Веома корисно излагање свих недјељних посланица које се читају током цијеле године* (1545).

До сада поменути представници кола ренесансног пјесништва у Котору стварали су на латинском језику. Хуманизам је на првом мјесту афирмисао култ античких језика. Бококоторским подражаваоцима ренесансе узор су били класични пјесници попут Вергилија, Овидија, Проперција и Тибула, а писати што сличније Цицерону – био је идеал првих хуманиста. Которски ренесансни пјесници су, користећи изузетно пјесничко умијеће, успјели да оживе мртви латински језик у својим дјелима тако да он звучи као да им је матерњи. Убрзо ће се, међутим, на простору Боке Которске појавити и књижевност на италијанском, која ће коегзистирати упоредо са књижевношћу на латинском језику. Петрарка, као један од узора којима су се

дивили, poeta чије су умијеће подражавали пјесници са ове стране Јадрана, својим је опусом на латинском и италијанском језику најавио епоху у којој ће језички дуализам постати не само уобичајен, већ и пожељан. Афирмација књижевности на Петраркином језику наишла је на плодно тло на простору ренесансног Котора. Мотиве је могуће пронаћи у млетачком протекторату над Боком Которском, због чега је језик службене администрације, као и језик у свјетовним и духовним образовним институцијама, био италијански. Овакве околности одиграле су кључну улогу у стварању осјећаја код хуманистичких писаца да су оба за њих туђинска језика (латински и италијански) заправо дио њиховог културног и духовног ентитета. Због тога је једно од средишњих питања књижевне ренесансе – питање улоге народног језика у књижевности у Котору – дуго остало без одговора, премда је народни језик као такав (словински или илирски, рјеђе називан српским или хрватским) (Милошевић 2008: 276) постојао у Котору током XVI вијека. Њиме су говорили домаћи људи: сељаци, занатлије, пучани, али и извјестан број наставника. Народни језик је био веома присутан у кругу породице, а посебне заслуге за његово очување имале су жене. Из наведеног је могуће закључити да „Serenissima” није становницима Боке Которске наметала свој језик, већ је прихватила чињенично стање билингвалитета, а неријетко и тројезичност (народни, италијански и латински језик). Чини се да је, и поред културних предуслова, ренесансној поезији на народном језику у Боки Которској било потребно још неко вријеме да дозри. Народни језик није био афирмисан у лијепој књижевности, али ни у хроникама – све до XVII вијека. Који су могући разлози за то? Мавер (1942: 461) и Бојовић (Бојовић 2010: 30) сматрају да је главни предуслов за популаризацију националне књижевности да земља буде унитарна; то у XVI вијеку није био случај са бококоторским приморјем, гдје су коегзистирали различити језици, али и различити дијалекти истог језика. Такође, одвијало се непрестано мијешање становништва и додатно је отежавало то што је ријеч о малој патријархалној средини ограничених могућности комуникације, удаљеној од штампарија и академија, ускраћеној за приступ домаћим граматицима и рјечницима. У таквој средини писац је морао донијети важну одлуку: да ли жели да ствара на народном језику или да се упусти у племениту мисију стварања на туђинским, класичним, компромисним језицима, са намјером да што прије дође до шире публике и на тај начин себи обезбиједи књижевну афирмацију (односно славу), односно да ли је спреман да се, на крају, изгуби у мору епигона. „Ставити на коцку све и, у случају успјеха, постати чувени у великом свијету, или не ризикујући ништа, ограничити своју славу и глас на малени териториј” (Торбарина 1934: 337–346). Тако су се први

књижевни текстови на народном језику у Боки Которској јавили почетком XVII вијека, када су се појавиле погодније, на првом мјесту историјско-политичке околности. Република Св. Марка се учврстила у својој владавини, без претензија на национално отуђење, а удаљавање Турака на подношљиву мјеру свело је на минимум унутрашњи притисак унутар становништва. Било је вријеме за књижевност на „словинском” језику.

Поставља се питање како су Дубровчани, Хварани и Сплићани (који су такође били под Млецима) успјели да развију књижевност на народном језику и зашто то бокељским пјесницима није пошло за руком? Један је хрватски ренесансни пјесник дилему бококоторских пјесника сажео у реченицу: „Боље је прид свитом и мало бит познат, него се прид туђим незнано изгубит” (Торбарина 1934: 338). Да ли је глад за свјетском славом била једини разлог? Чини се да је политичка ситуација, упркос неоспорној љубави писаца из Боке Которске према родном крају и свом матернем језику, оставила наше пјеснике изван граница националне књижевности. Турци су током XVI вијека све више стезали обруч око градова у Бококоторском заливу – пет су дана, уз то и бројчано надмоћнији, у водама пред зидинама Котора нападали град. Тада су и пјесници попут Лудовика Пасквалића, не могавши да се посвете култури, опасавали оружје и бранили свој град. На другој страни, тада је и утицај Венеције знатно ојачао. Бокељи су вагали, уздали су се у протекторат „Serenissime” и зато су жељели да јој, исписујући књижевност на језику њене републике, покажу своју лојалност и оданост (Ковијанић 1970: 101).

Изостајање књижевности на народном језику није било у складу са начелима које је баштинила ренесанса; међутим, књижевност обојена националним садржајем цвјетала је у Котору током XVI вијека, а њен најбољи представник био је Лудовик Пасквалић. Он је са својим познатим пријатељима размјењивао похвалне пјесме у којима је опјевао савременике, локалне догађаје, појаве и Котор, дајући својим стиховима пригодни односно хронични тон јарког локалног колорита. Његова су познанства и пријатељства са истакнутим личностима оставила траг не само на историјски, већ и на друштвено-литерарни живот и контекст ренесансног XVI вијека.

Шта је Мирослава Пантића навело на закључак да је овај истакнути културни посленик, Бокељ, патриота, полиглота, официр у млетачкој морнарици, бранилац свог родног града од Турака, адвокат у Котору и Словен космополитске оријентације чији је изузетно садржајан живот нашао одјека у његовом књижевном легату – „најбољи ренесансни

песник Котора и један од најзначајнијих наших песника на италијанском и латинском језику у читавом XVI веку” (17)?

Пасквалић је изданак старе патрицијске породице која је Котору и Боки дала бројне знамените личности. У породичном дому му је од ране младости усађиван хуманистички модел битисања, који се ослањао на поновно откриће античке културе и њених изворних вриједности. Стасавао је уз оца пјесника, на дјелима класичне књижевности и – будући подигнут на трилингвалном поднебљу – био је у прилици да поменута дјела проучава у оригиналу. Дјела Вергилија, Проперција, Цицерона, Тибула и других профилисала су његов књижевни укус, касније надограђен у складу са ренесансним вриједностима у граматикалној школи, под надзором врних професора хуманиста, сасвим избрушен у епицентру ренесансе, на Универзитету у Падови, гдје је студирао и један од његових узора – Пијетро Бембо. Његова дјела, писана на туђинским језицима које је осјећао блиским, настала су према моделу античких класика; досегла су формално савршенство, елеганцију ријечи, хармонију и равнотежу. По угледу на пјеснике који су га инспирисали, а у ренесансном духу, Пасквалић је поезију сматрао племенитијом од осталих књижевних израза. Свјестан њених реторичких циљева, сагласан са ренесансном догмом да је пјесма украс, он се издваја завидном пјесничком вјештином, са лакоћом постиже елеганцију, а савршенство прихвата као непосредан израз врлине и вриједности појединца, односно као непосредан облик изражавања моралности. У погледу одабира тема код њега се примјећује да не бива испуњен аскетским начином живота, већ да ријечима брижљиво слика човјекове појединачне, друштвене и свјетовне особености. По узору на типског хуманистичког интелектуалца, себе неријетко ставља у центар својих дјела: отворено и директно или суптилно и ненаметљиво – он је глас тумача историје, догађаја, појава и људи. Мада представник властеле, не преза од тога да у руке узме оружје и стане пред непријатеља приликом одбране града. Патриотизам можда није био својствен ренесансним писцима, али су они њиме надомјештали недостатак књижевности на „*volgare*” (народном) језику, оваплоћујући тако приврженост националним идејама и интересима. Ово је Пасквалићу помогло да буде схваћен и као „универзални” ренесансни човјек, носилац општељудских вриједности. Као космополитски образован млади човјек не оклијева кад се треба пером борити против тираније; он директно позива представнике власти да се уједине и устану против непријатеља. Међутим, ренесансни пјесник Лудовик Пасквалић, „један од првих наших пјесника уврштен у стране зборнике и антологије”, посљедњи је „који је ту почаст доживио у својој земљи” (Ротковић 1975: 109).

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

Апендини 1811: Appendini, Francesco Maria. *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa: Martecchini.

Бојовић 2014: Бојовић, Злата. „Књижевни живот ренесансног Котора”. *Књига о Котору*. Ур. Катарина Митровић. Београд: Магелан Прес, 94–108.

Бојовић 2010: Бојовић, Злата. *Поезија Дубровника и Боке Которске*. Нови Сад: Матица српска.

Дабиновић 1934: Dabinović, Antun. *Kotor pod Mletačkom republikom*. Zagreb: Union.

Керблер 1916: Kerbler, Đuro. „Talijsko pjesništvo u Dalmaciji 16. vijeka, narose u Kotoru i u Dubrovniku”, *Rad Jazu* ССХП. 92: 1–109.

Ковијанић 1953: Ковијанић, Ристо. „Которски пјесници хуманисти”, *Стварање* 8, 1/2, 51–59.

Ковијанић 1970: Ковијанић, Ристо. „Књижевност Котора”, *Которска секција Друштва историчара Црне Горе 1948–1968 (споменица)*, Котор, 93–120.

Ковијанић 2007: Ковијанић, Ристо. *Которски медалјони*, Пераст: Госпа од шкрпјела.

Ковијанић/Стјепчевић 2003: Kovijanić, Risto, Stjepčević, Ivo. *Kulturni život staroga Kotora (XIV–XVIII vijeka)*. Perast: Gospa od Škrpjela.

Красић: Krasić, Stjepan. *Hrvatski bibliografski leksikon*, <http://hbl.lzmk.hr/clanak>, 27. 11. 2020 у 21:20 h.

Луковић 1965: Luković, Niko. *Blažena Ozana Koterska*, Kotor: Biskupski ordinarijat.

Лупић 2018: Lupić, Ivan. „Italian Poetry in Early Modern Dalmatia: The Strange Case of Hanibal Lucić (1485–1553)”, *Colloquia Maruliana* 27, 5–41.

Љубић 1856: Ljubić, Šime. *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna: Stamperia di Leopoldo Sommer.

Мавер 1942: Maver, Giovanni. „La letteratura croata in rapporto alla letteratura italiana”, *Italia e Croazia*, Roma: Reale accademia d’Italia, 455–522.

Милошевић 2008: Milošević, Miloš. *Voka Koterska, Bar i Ulcinj od XV do XVIII vijeka*, Podgorica: CID.

Пантић 1990: Пантић, Мирослав. *Књижевност на тлу Црне Горе и Боке Которске од XVI до XVIII века*, Београд: Српска књижевна задруга.

Пасквале 1549: Paschale, Ludovico. *Rime volagri. Non più date in luce*. Vinegia: Steffano & Battista Cognati.

Поповић 1961: Поповић, Милица. „Неколико података о песнику Лудовику Пасквалићу (*Pascale*)”, Зборник историје књижевности. Одјељење литературе и језика. Српска Академија наука и умјетности, Београд, 4–64.

Прага 1939: Praga, Giuseppe. „Le rime amoroso di Giorgio Bisanti di Cattaro”, *Archivio storico per la Dalmazia* 27, 17, 63–79.

Прибојевић 1991: Pribojević, Vinko. *O podrijetlu i zgodama Slavena*, ur. Nevenka Bezić Božanić, Split: Književni krug.

Ротковић 1975: Rotković, Radoslav. „Humanista Ljudevit Paskalić Kotoranin”, *Stvaranje* XXX, 109–128.

Торбарина 1934: Torbarina, Jospi. „Kotoranin Lodovik Paskvali u engleskoj književnosti”, *Hrvatska revija* VII, 337–346.

Ane Ferri

RENAISSANCE IN THE BAY OF KOTOR: A LITERARY-HISTORICAL SKETCH

Summary

At the beginning of the 16th century, when the Renaissance made a grand entrance into the world, Kotor had already felt the benefits of financial well-being a century earlier, which was a mitigating circumstance for the development of Humanism and the Renaissance. In fear of Turkish oppression, the population on this side of the Adriatic in 1420 voluntarily placed themselves under the protectorate of the Republic of San Marco. This guaranteed Kotor the opportunity to reflect the models of the new age almost simultaneously, in addition to the already established practice that the sons of patrician families acquire university knowledge at the University of Padua. In this relatively small area, literary creation according to the Renaissance model reached its golden age during the 16th century. The humanist poets of Kotor followed the chosen role models of ancient literature, always striving to surpass the mere imitation of role models with their poetic skill. The most respected among them were: Bernard Pima, Trifun Bizanti, Vicko and Domeniko Buca and Ludovik Paskvalic. Following the example of humanistic models, they wrote in Latin and Italian, foreign languages that they perceived as part of their own cultural identity, which is why, in combination with the unfavorable political situation, there was no creation of works in vernacular Slavic language. With the perfection of the poetic form achieved in both his collections of poems and the embodiment of Renaissance ideals, Ludovik Paskvalic, despite the absence of his own linguistic homeland, became respected beyond narrow ethnic and cultural hub of his city and praised in foreign anthologies and collections. He was waiting for several centuries for the well-deserved recognition in his homeland, but in the last hundred years, works about him want to correct centuries-old injustice.

Key words: Renaissance, humanism, Kotor, Boka Kotorska, Ludovik Paskvalic, poetry, XV–XVI century